

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2024. № 7.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.7.91>

УДК 338.485:332.13](477-25

О. В. Дрегалю,

аспірант кафедри регіоналістики та туризму, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0381-4443>

РОЛЬ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ ТА ПРИРОДНОЇ СПАДЩИНИ У ФОРМУВАННІ ТУРИСТИЧНИХ КЛАСТЕРІВ

O. Dregalo,

PhD student of the Department of Regional Studies and Tourism, Kyiv National University of Economics named after Vadym Hetman

THE ROLE OF HISTORICAL, CULTURAL AND NATURAL HERITAGE IN THE FORMATION OF TOURIST CLUSTERS

У статті розкривається взаємозв'язок між розвитком кластеризації туристичної діяльності та історико-культурною і природною спадщиною. Кластеризація створює ефект синергії не тільки в економічному, соціальному, а й культурному та екологічному вимірах. В кластеризації туризму культурна складова такого ефекту має яскраву вираженість. Це обумовлено також вираженням взаємозв'язком туристичної сфери з історико-культурною та природною спадщиною. Спадщина набуває економічного значення, як об'єкт туризму і як кластеро утворюючий фактор, зосереджуючи на собі діяльність

бізнесу, держави, науково-освітньої сфери та увагу громадянського суспільства.

Україна має вагомий туристичний потенціал, володіючи значною кількістю об'єктів історико-культурної та природної спадщини. Яка є джерелом унікальності та конкуренто спроможності туристичного кластеру. Особливості спадщини впливають на його спеціалізацію.

В Україні існує перелік проблем, пов'язаних зі збереженням історико-культурної та природної спадщини, що не сприяє розвитку туристичної діяльності та її кластеризації. Яка за певних умов може допомагати вирішенню питань захисту і просуванню спадщини, а також уникненню і ліквідації проблем і загроз, пов'язаних з туристичною діяльністю, що створюватиме умови для реалізації принципів сталого туризму та сталого розвитку.

Виконуючи унікальну роль у формуванні іміджу держави та регіонів, будучи важливим ресурсом, об'єктом туризму, виступаючи «магнітом» та кластеро утворюючим фактором у сфері туризму, спадщина має вагоме економічне значення. Зважаючи на роль кластеризації в розвитку туризму й економіки, важливим є актуалізація збереження, захисту, дослідження і просування історико-культурної та природної спадщини України. Враховуючи значення та потенціал м. Київ, на часі створення відповідного туристичного кластеру. Перспективним є вивчення кореляції можливостей кластеризації туристичної сфери в регіонах з рівнем концентрації спадщини.

The article reveals the relationship between the development of tourism clustering and historical, cultural and natural heritage. Clustering creates a synergy effect not only in the economic, social, but also cultural and environmental dimensions. In tourism clustering, the cultural component of this effect is vividly pronounced. This is also due to the pronounced interconnection of the tourism sector with historical, cultural and natural heritage. Heritage is gaining economic importance as a tourist attraction and as a cluster-forming factor, focusing the

activities of business, government, research and education, and the attention of civil society.

Ukraine has significant tourism potential, with a large number of historical, cultural and natural heritage sites. It is a source of uniqueness and competitiveness of the tourism cluster. The peculiarities of heritage affect its specialization. An important unique feature of the cultural heritage of Kyiv, for example, is that its development is marked by the concept of "Kyiv as the Second Jerusalem."

Ukraine has a number of problems related to the preservation of heritage, including an insufficient level of marketing aimed at promoting and popularizing our cultural heritage. Unresolved problems do not contribute to the development of tourism and its clustering.

Being an economic category and aimed at effective interaction and cooperation in order to obtain a synergistic effect, competitive advantages of its participants and their tourism product, the cluster provides opportunities for harmonizing goals and balancing interests between the spheres of business, government, science, education and community. This can help to address issues of protection and promotion of historical, cultural and natural heritage, as well as to avoid and eliminate problems and threats associated with tourism activities. This contributes to the realization of the principles of sustainable tourism and sustainable development.

Playing a unique role in shaping the image of the country and regions, being an important resource, a tourist attraction, acting as a "magnet" and cluster-forming factor in the tourism sector, heritage is of significant economic importance. Taking into account the role of clustering in the development of tourism and economy, it is important to actualize the preservation, protection, research, and promotion of Ukraine's historical, cultural, and natural heritage.

Taking into account the value of Kyiv, it is time to create a corresponding tourism cluster. It is promising to study the correlation of the potential for clustering the tourism sector in regions with a level of heritage concentration.

Ключові слова: туризм, регіональний розвиток, туристична діяльність, туристичний кластер, кластер, стратегії розвитку, історико-культурна та природна спадщина.

Key words: tourism, regional development, tourist activity, tourist cluster, cluster, development strategies, historical, cultural and natural heritage.

Постановка проблеми: Кластеризація у сфері туризму - один із ефективних сучасних інноваційних підходів до організації туристичної діяльності згідно з принципами сталого розвитку. Туризм як багатогранне соціокультурне явище, яке стрімко розвивається в усьому світі, актуалізує історико-культурну та природну спадщину, роль якої важко переоцінити. Ефективне використання її потенціалу може бути точкою співпраці влади, бізнесу, науково-освітніх установ, суспільства і засобів масової інформації. Саме таку взаємодію за певних умов може забезпечити створення туристичного кластеру.

Мета: Розкрити роль і значення історико-культурної та природної спадщини у формуванні туристичних кластерів, розвитку туристичної індустрії та їх взаємозв'язку.

Аналіз досліджень: Багато вчених цікавилися питаннями розвитку кластеризації економіки та туристичної сфери. Вони розглядаються в наукових дослідженнях М. Портера, М. Енрайта, Е. Бергмана, Б. Гаррета, С. Девіса, Д. Джереффі, П. Кругмана, С. Соколенка, Л. Черчик, М. Войнаренка, В. Геращенко, В. Оксенюка та ін.

Проблематика взаємозв'язку економіки та культури є наріжною в сфері туризму. Роль історико-культурної та природної спадщини висвітлюється в роботах К. Поливач, Л. Гаррісона, Г. Річардса, Б. Грехема, Б. Сміта, Р. Прентіса, Д. Тросбі (зокрема в монографії «Економіка та культура») та ін.

Питання культурної спадщини Києва та України, етнокультурного потенціалу досліджується такими філософами і культурологами як М. Брайчевський, С. Аверінцев, С. Кримський, В. Ричка, Н. Ковальчук.

Зважаючи на потенціал кластеризації у сфері туризму питання ролі історико-культурної та природної спадщини і їх взаємовпливу потребує подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу: Світовий досвід свідчить, що індустрію туризму можна розвивати і в період економічних криз, оскільки витрати на створення одного робочого місця тут у 20 разів менші, ніж у промисловості, а оборотність інвестиційного капіталу в 4,2 рази вища, ніж в інших галузях господарства [1, с. 254; 2].

Зважаючи на це, варто приділити увагу створенню конкурентоздатних організаційних формувань у туристичній сфері, які могли б забезпечити:

- ефективного використання ресурсів та можливостей стейкхолдерами, зацікавленими у розвитку туризму та супутніх видів діяльності у відповідному регіоні;
- просування позитивного іміджу регіону, його образу та туристичного продукту;
- збільшення рівня інноваційності у створенні туристичного продукту та наданні відповідних послуг;
- підвищення конкурентоздатності туристичних підприємств;
- розвиток туристичної інфраструктури;
- зростання економіки регіону та її сталий розвиток;
- інвестиційну привабливість туристичної сфери та регіону загалом;
- розвиток і підтримку малого та середнього бізнесу;
- підвищення рівня зайнятості населення;
- розвиток людського капіталу.

Саме до таких формувань можна віднести кластерні утворення та відповідну модель розвитку.

У світі вже понад тридцять років спостерігається активний розвій кластеризації економічної діяльності. «Свої програми розвитку кластерів мають більше 75 країн світу. Європейський Союз розвиває свою економіку через призму кластерів...» [3], що також стосується індустрії туризму. Політики та

програми підтримки розвитку кластерів є однією з базових складових національних, транснаціональних і регіональних стратегій країн-членів ЄС, де кластеризація є не лише окремим вектором економічного розвитку, а також виступає складовою інших політик і стратегій. В ЄС існує приблизно 2950 [4, с.10] кластерів, які можна охарактеризувати як регіональні концентрації представників відповідних індустрій.

Економічні активності, які стосуються європейських кластерів, покривають до 39% робочих місць й до 55% фондів заробітних плат ЄС. На відміну від взаємовідносин виробничої кооперації в традиційних індустріях, які практикувались задовго до появи кластерів, кластери є значно більш інноваційними - 87% всіх патентів ЄС виробляється компаніями, що є учасниками кластерів. До того ж, значним є внесок кластерів в зовнішньоекономічній діяльності - 50% експортних індустрій також відноситься до кластерів. [4, с.10]

Кластер - це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, підприємств, які надають послуги, фірм в суміжних галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств по стандартизації, торгових об'єднань) у певних сферах, які конкурують між собою, але при цьому ведуть спільну діяльність [5, с.256].

Учасників кластеру поділяють на відповідні групи: бізнес, влада, наука та освіта, а також останнім часом виділяють четверту групу громадянського суспільства та ЗМІ. Співпраця, поєднання зусиль цих груп та їх представників між собою формує спіраль кластерної взаємодії, що створює ефект соціально-економічної синергії.

Кластерна платформа в туристичній сфері передбачає стратегічну взаємодію її суб'єктів та створює нові можливості для їх співпраці при збереженні незалежності та конкуренції учасників. Поряд з виробниками туристичного продукту, сюди входять різні підприємницькі структури, що

надають спеціалізовані, додаткові, фінансові, інфраструктурні послуги, постачають спеціальні засоби, нові технології, ресурси тощо.

Друга унікальність кластерної взаємодії в тому, що вона передбачає скоординовану взаємодію з університетами, науково-дослідними інститутами, аналітичними центрами та іншими суб'єктами науково-освітньої сфери, які є джерелом інноваційності у туристичній діяльності та створенні туристичного продукту.

Також кластеризація передбачає участь та взаємодію урядових установ, органів державної та місцевої влади, асоціацій, експертів, громадських організацій, окремих активістів, ЗМІ, маркетологів, піарників тощо.

Разом чи окремо вони забезпечують: надання освітніх послуг, спеціалізоване навчання, проведення наукових досліджень, інформаційну, консультаційну, організаційну, стратегічну, технічну та інфраструктурну підтримку, просування спільного бренду тощо. Це надає переваги учасникам кластеру, сприяє їх ефективності, забезпечує створення конкурентоздатного туристичного продукту і послуг, збільшенню рівня їх інноваційності, а також сприяє регіональному розвитку та виступає його каталізатором.

Кластери - це складні та динамічні структури, які піддаються безперервним змінам. Сильні кластери можуть сприяти економічному зростанню шляхом використання інноваційного та бізнес-потенціалу регіону. Нові можливості працевлаштування, нові продукти та послуги, нові компанії, нові дослідження та нові патенти можуть бути результатом діяльності в рамках кластера. Більше того, кластерні організації можуть бути потужними інструментами для виявлення та вирішення нових мегатенденцій і виступати в ролі агентів змін для модернізації промисловості, регіонального економічного розвитку або прискорення підприємництва. Наприклад, кластери можна використовувати як стратегічний інструмент для сприяння впровадженню передових технологій, цифровізації, нових бізнес-моделей, низьковуглецевих і ресурсоефективних рішень, креативності та дизайну, соціальної економіки тощо. [6]

На сьогодні концепція розвитку туристичних кластерів на практиці успішно реалізується в багатьох країнах ЄС. Зокрема, в Італії завдяки державній підтримці успішно діє місцева туристична система «Тразименське озеро» в Умбрії, яка об'єднує не лише туристичні підприємства, заклади розміщення та харчування, а й торгівельні організації, підприємства з виробництва товарів широкого вжитку, товарів, специфічних для цієї місцевості (вино, оливкова олія тощо). Серед інших діючих кластерів слід згадати «Саліунтінські терми» (Сицилія), «Адріатичне море і берег», «Міста мистецтв, культури та бізнесу» (Емілія-Романія) тощо [1, с. 254].

Крім Італії вагомим рівнем кластеризації у туристичній сфері також виділяються Іспанія, Франція, держави Балтії, Хорватія, Польща та ін. Так, у Польщі існує близько 11-ти туристичних кластерів. Серед них: «Сонце регіону» (воєводство Святокиське) – метою діяльності є впровадження сучасних технологій у туристичному секторі, надання підтримки процесу інформатизації туристичним підприємствам; Північно-східний туристичний кластер «Кристал Європи» – спеціалізується на виробництві екологічно чистих продуктів (координатор кластера Парк науково-технологічний «Польща – Схід» у Сувалках); «Міський – Краків» – кластер утворено за ініціативи влади міста; Підкарпатський медично-туристичний кластер (дільниці Тарнова, Жешув) – у кластері активно бере участь 35 підприємств із дільниці Південно-Східної Польщі, загалом працюють у сфері медичної туристики. Спостерігається тенденція створення туристичних кластерів по всій країні, і кожен наступний кластер має свої специфіку і різновид діяльності, чим збільшує пропозицію і, відповідно, породжує попит на туристичний продукт. [7; 8, с. 34-35]

Кластерна взаємодія створює ефект синергії не лише в економічному, соціальному, а й культурному та екологічному вимірах. Культурна складова такого ефекту має яскраву вираженість. Це обумовлено в тому числі тісним взаємозв'язком туристичної діяльності з історико-культурною та природною спадщиною.

Будучи об'єктом туризму і ключовим туристичним ресурсом, спадщина набуває економічного значення та виступає одним з головних кластероутворюючих факторів, оскільки зосереджує на собі діяльність представників туристичного бізнесу, а разом з туризмом є об'єктом державного управління та роботи відповідних інституцій, об'єктом досліджень науково-освітньої сфери, перебуваючи в центрі уваги суспільства.

З іншого боку, кластеризація туристичної діяльності актуалізує історико-культурну та природну спадщину, її роль та значимість, сприяє ефективному й організованому її просуванню, популяризації на національному та міжнародному рівнях, а за певних умов також її збереженню.

Туристичні кластери формуються на базі ключових ресурсів регіону та орієнтовані на задоволення потреб як місцевих жителів, так і гостей [9, с.108]. Процес кластеризації опирається і передбачає зосередженість на регіональних перевагах та їх особливостях. Саме однією з таких переваг і «магнітів» в сфері туризму є історико-культурна та природна спадщина з її характерними рисами й унікальністю. Це може бути одним з джерел конкурентоспроможності туристичного продукту. Особливості та структура історико-культурної і природної спадщини впливають на формування спеціалізації туристичного кластеру.

Україна, як відомо, володіє значним туристичним потенціалом. Зокрема, вона є однією з провідних країн Європи за кількістю об'єктів історико-культурної спадщини [10, с. 5; 11, с. 402].

Наразі на державному обліку перебувають близько 170 тис. нерухомих пам'яток культурної спадщини, що розташовані на території України.

Зокрема місто Київ «має один із найбільших у країні історико-культурний потенціал. На його території розташовано понад 2000 пам'яток історії та культури (за іншими даними понад 3,5 тисячі [12]). Серед них 39 - міжнародного значення... До реєстру національного культурного надбання включено 380 пам'яток архітектури, 23 пам'ятки археології, 25 пам'яток історії і 9 пам'яток монументального мистецтва. У місті зосереджено понад 100 музеїв,

у тому числі 32 музеї міського підпорядкування (фонд більш як 2 млн. експонатів), 33 театри та театри-студії, 53 культові споруди, 141 бібліотека, 19 концертних організацій і самостійних музичних колективів, цирк» [13].

Варто зазначити, що в Києві як цивілізаційному осередку, який є головним духовним, сакральним, культурним та історичним центром України від часів Русі з багатовіковими традиціями, природна спадщина часто тісно переплітається з культурною. Наприклад, понад трьохсотлітня липа св. Петра Могили, що знаходиться на дитинці стародавнього Києва, поруч з рештками фундаментів Десятинної церкви та князівського палацу св. князя Володимира є вже не лише пам'яткою природи, а й культурним символом, вписаним в культурний простір і творить середовище. Те ж саме стосується природного ландшафту історичної частини м. Київ та околиць, київських гір, Дніпра-Славути, його берегів, заплав і островів, їх топоніміки тощо. Це в свою чергу передбачає ще більшу необхідність бережливого та продуманого ставлення до них і виняткової уваги до такого їх значення.

Те ж саме можна сказати й про сакральне середовище. Наприклад, діючий храм та його територія може зберігати реліквії, виступати як неформальний (чи формальний) музейний простір, бути пам'яткою архітектури, частиною ландшафту (печери і печерні храми Києво-Печерського монастиря та ін.) або ж, наприклад, коли долина, джерело, дерево, гора є святиною чи пов'язані з життям святих, є частиною відповідних подій тощо.

Важливою особливістю культурної спадщини Києва є те, що його розвиток ознаменований концепцією «Київ - Другий Єрусалим» [14]. Сакральне та духовне тут виходить на перший план, виступає системоутворюючим, висхідним началом. Це визначило характер простору міста, його спадщини та вплинуло на формування її складових.

Природний ландшафт, пам'ятки в тій чи іншій мірі переплітаються з сакральним, культурним, історичним середовищем і становлять одне ціле - природа виступає своєрідною ареною розвитку людства і разом з історико-культурною спадщиною потребує дбайливого ставлення, збереження,

осмислення, популяризації знань про них та актуалізації їх ролі. Цей зв'язок яскраво проявляється та особливо значимий для Києва та України.

Протягом сучасної історії ставлення до пам'яток спадщини істотно змінювалося - концепція простої охорони пам'яток ускладнилася й перетворилася на складний комплекс заходів із вивчення, інтерпретації й використання, що стало основою сучасної концепції спадщини, до якої в Європі поступово почали переходити в кінці 60-х - початку 70-х років, у США та деяких інших країнах - в кінці 70-х, а в країнах колишнього СРСР - в кінці 80-х - початку 90-х років у ході демократизації в них процесів у суспільстві. У кінці ХХ століття підвищився соціальний статус спадщини у зв'язку з прийняттям концепції збалансованого розвитку як глобального цивілізаційного імперативу. [15, с. 15]

Збалансований розвиток ще називають сталим розвитком. У сучасному розумінні сталий розвиток являє собою складну систему, яка включає не тільки економічні, а й екологічні, соціальні та гуманітарні компоненти. Культура є невід'ємним елементом цієї системи. До того ж, «у програмних документах ЮНЕСКО (наприклад, *adgenda21*) та інших міжнародних організацій культура розглядається як «четвертий елемент сталого розвитку» [16, ст.10].

Виходячи з концепції сталого розвитку можна говорити про «сталий туризм», як шлях її реалізації у відповідній сфері. Сталий туризм - це такий вид туризму, при якому забезпечується оптимальне використання ресурсів навколишнього середовища, підтримуються соціально-культурні особливості туристичних дестинацій та спільнот, які там проживають, забезпечується життєздатність довгострокових економічних процесів з огляду на їхню вигоду для всіх зацікавлених кіл [17, с.218]. За певних умов кластерний підхід до організації туристичної індустрії має вагомий потенціал для налагодження такої співпраці.

На сьогодні у Києві та Україні існує ряд проблем, пов'язаних зі збереженням історико-культурної та природної спадщини, невирішеність яких

не сприяє розвитку туристичних кластерів. Серед цих проблем треба наголосити на наступних:

- 1) недостатній рівень маркетингу, просування та популяризації на міжнародному та загальнонаціональному рівні історико-культурної та природної спадщини;
- 2) низький рівень державного менеджменту та відповідних інституцій в цій сфері;
- 3) проблеми в сфері захисту, охорони, збереження, відновлення, вивчення, дослідження, пошуку, реєстрації, належного обліку пам'яток та спадщини;
- 4) руйнація, знищення об'єктів та пам'яток з метою забудови, зміна ландшафту, тощо.

До вищезазначеного можна додати й наслідки вторгнення та повномасштабної війни РФ проти України. Сюди відноситься не лише руйнація пам'яток та святинь, екологічні й економічні наслідки військових дій, а й інформаційна війна, значні зусилля якої направлені на нашу духовну, історичну та культурну пам'ять, на її привласнення агресором, нищення та нівеляцію.

Кластеризація туристичної діяльності може сприяти та спонукати до вирішення багатьох з цих проблем, актуалізуючи роль історико-культурної та природної спадщини. З іншого боку, сама туристична діяльність, її незбалансованість можуть нести ряд загроз для історико-культурної та природної спадщини. Наприклад: надмірні комерціалізація, перетворення об'єктів спадщини в туристичні атракції, перевантаження пам'яток. Як наслідок руйнування та зміна історичного, природного середовища, звичаїв тощо.

Поряд з тим, що туристичний кластер є перш за все економічною категорією і направлений на ефективну взаємодію та співробітництво з метою отримання конкурентних переваг його учасників, їх туристичного продукту та послуг, - він забезпечує не лише економічну синергію, а й робить можливим гармонізацію цілей та баланс інтересів між сферами бізнесу, влади, громади,

науки й освіти. І може виступати платформою співпраці та вирішення проблем, пов'язаних з історико-культурною та природною спадщиною, сприяти уникненню і ліквідації загроз, які може нести туристична діяльність для неї. Це створює передумови для реалізації цілей сталого розвитку та принципів сталого туризму. З огляду на це, актуальність кластеризації туристичної діяльності України та м. Київ набуває ще більшої необхідності.

Висновки: Кластеризація туристичної діяльності за певних умов може бути не лише складовою процесу ефективного розвитку туризму та каталізатором регіонального розвитку, а й виступати складовою та джерелом процесу просування іміджу країни та регіонів, стимулом для збереження, дослідження та захисту її історико-культурної та природної спадщини.

Культурна та природна спадщина, будучи ключовим туристичним ресурсом, об'єктом туризму в регіоні та водночас об'єктом державного управління, маючи наукову, освітню та суспільну значимість, виступає тим фактором, що об'єднує навколо себе учасників туристичного ринку та може сприяти утворенню певної системи формальних і неформальних економіко-соціальних зв'язків, відносин та каналів бізнес-комунікацій, які лежать в основі утворення кластерної взаємодії.

Ті інституції, робота яких пов'язана з науково-освітньою та дослідницькою роботою в сфері вивчення, збереження, охорони історико-культурної та природної спадщини можуть бути залучені до роботи туристичних кластерів як представники одного із чотирьох його секторів (бізнес - наука та освіта - держава - громада та ЗМІ). Це сприятиме підвищенню якості, конкурентоздатності туристичного продукту і формуванню балансу інтересів суб'єктів туристичної діяльності, яка відповідно пов'язана з історико-культурною та природною спадщиною.

Варто звернути особливу увагу на впорядкування та формування повних та вичерпних реєстрів, баз даних пам'яток, ландшафтів, територій та об'єктів спадщини з можливістю відкритого та повного доступу до відповідної інформації. Важливим тут є використання сучасних інформаційних технологій,

а також геоінформаційних систем, що сприяло б повному аналізу та опрацюванню такої інформації. Це важливо не лише для належного обліку, захисту спадщини, а й для роботи суб'єктів туристичної діяльності, представників кластеру, зокрема для наукового опрацювання таких даних (в т.ч. для дослідження процесів кластеризації в Україні та управління ними).

Важливим є включення кластерних підходів у туристичній сфері (з належною увагою до історико-культурної та природної спадщини та співпраці з інституціями, що займаються її охороною та збереженням) в регіональні, національні стратегії та програми розвитку туризму, а також у відповідні стратегії і програми економічного розвитку.

Актуалізація кластерної взаємодії у туризмі в концепціях, стратегіях та програмах розвитку, що пов'язані зі сферою культури й діяльністю інституцій, що працюють з історико-культурною та природною спадщиною, - могла би призвести до позитивного результату. Наприклад, історико-культурний заповідник за певних умов може виступати ініціатором створення кластеру.

Враховуючи загальнонаціональне, міжнародне, економіко-соціальне та культурне значення і потенціал - перспективним та важливим є створення туристичного кластеру м. Київ, використовуючи його як зразково-експериментальну модель та базу підготовки фахівців і експертів з кластеризації туристичної діяльності. Наступним кроком є робота по створенню туристичних кластерів в регіональних осередках.

Перспективним є дослідження та вивчення зв'язку рівня можливостей кластеризації туристичної сфери в регіонах з концентрацією історико-культурної та природної спадщини (при цьому слід враховувати не лише кількість, а й масштаб та рівень значимості об'єктів), орієнтуючись на стан розвитку інфраструктури та ступінь економіко-соціальної, громадської, науково-освітньої активності.

Література

1. Ільчук В. П., Лисенко І. В., Хоменко І. О. Кластерна стратегія розвитку економіки регіону: монографія. Чернігів: ЧДТУ, 2013. 367 с.
2. Українські кластери. URL: <http://ucluster.org/universitet/klastery-ukraina/2005-study/definition-competitiveness/>
3. Геращенко В., Оксенюк В. Конкуренція + співпраця. URL: <https://kmbis.ua/ua/article/konkurenciya-spivprasya>
4. Проєкт національної програми кластерного розвитку до 2027. URL: <https://www.industry4ukraine.net/publications/proyekt-nacizionalnoyi-programy-klasterного-rozvytku-do-2027/>
5. Портер М. Международная конкуренция: пер. с англ. / под ред. и с предисловием В. Д. Щетинина. М.: Международные отношения, 1993. 896 с.
6. Cluster Management Excellence. European Secretariat for Cluster Analysis (ESCA). URL: <https://www.cluster-analysis.org/cluster-management-excellence>
7. Michał R., Klastry jako forma współdziałania w działalności turystycznej, *Zarządzanie i Finanse*. 2013, t. 11, nr 1, cz. 3, s. 309–320.
8. Бондаренко Ю.Г., Кулиняк І.Я., Страхорчук К.О. Зарубіжний досвід функціонування туристичних кластерів. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 5. С. 31-37.
9. Козловський Є.В., Ткаченко Т.І. Особливості управління регіональними туристичними проєктами на основі використання кластерного підходу. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. №12. С.107-111.
10. Титова О. Деякі актуальні питання збереження культурної спадщини України. *Праці центру пам'яткознавства: зб. наук. пр.* 2009. Вип. 16. С. 5-10.
11. Галина Трілленберг. Інноваційно-кластерний підхід до розвитку туризму України в умовах глобалізації. *Журнал Європейської економіки: видання ТНЕУ*. Грудень 2014. Т.13 (№4), С. 401-414.

12. Гаврилишина Н. А. Туризм в Україні. *Велика українська енциклопедія*. URL: [https://vue.gov.ua/Туризм в Україні](https://vue.gov.ua/Туризм%20в%20Україні) (дата звернення: 18.08.2022).

13. Міська цільова програма розвитку туризму в місті Києві на 2019 – 2021 роки. *Офіційний портал Києва. Київська міська рада. Київська міська державна адміністрація*. URL: https://kyivcity.gov.ua/npa/pro_skhvalennya_proektu_misko_tsilovo_programi_rozvitku_turizmu_v_misti_kiyevi_na_2019__2021_roki/kmda__2034_258446/

14. Ковальчук Н. Д. Київ - другий Єрусалим. *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип. 113. С. 295-297.

15. Поливач К.А. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України / наук. ред. Л.Г. Руденко. Київ: Інститут географії НАН України, 2012. 208 с.

16. Довгострокова стратегія розвитку культури в Україні до 2025 року. URL: https://www.cultura.kh.ua/images/stories/innovaciyna_diyalnist/dovgostrokova_strategiya_rozv_.pdf

17. Миронов Ю.Б. Сталий розвиток туризму: сутність, завдання та принципи. *Матеріали наукової конференції "Актуальні проблеми економіки і торгівлі в сучасних умовах євроінтеграції" (м. Львів, 11-12 травня 2017 р.)*. Львів: ЛТЕУ, 2017. С.218-219.

References

1. П'чук, V. P. Khomenko, I. O. and Lysenko, I. V. (2013), *Klasterna stratehiia rozvytku ekonomiky rehionu: monohrafiia* [Cluster strategy for the development of the region's economy: monograph], Chernihiv, Ukraine.

2. Ukrainian clusters (2024), available at: <http://ucluster.org/universitet/klastery-ukraina/2005-study/definition-competitiveness/> (Accessed 23 Feb 2024).

3. Heraschenko V., Okseniuk V. (2017), "Competition + cooperation", KMBS, available at: <https://kmbs.ua/ua/article/konkurenciya-spiivpracya> (Accessed 23 Feb 2024).
4. Industry4Ukraine platform (2020), "The project of the national cluster development program until 2027", available at: <https://www.industry4ukraine.net/publications/proyekt-naczialnoyi-programy-klasternogo-rozvytku-do-2027/> (Accessed 27 Feb 2024).
5. Porter M. (1993), *Miezhdunarodnaia konkurientsyia* [International competition], V. D., International relations, M, RF
6. European Secretariat for Cluster Analysis (ESCA) (2024), "Cluster Management Excellence", available at: <https://www.cluster-analysis.org/cluster-management-excellence> (Accessed 28 Feb 2024).
7. Michał, R. (2013), "Clusters as a form of cooperation in tourism activities", *Zarządzanie i Finanse*, vol. 1, pp. 309–320.
8. Bondarenko, Yu.H., Kulyniak, I.Ya. and Strakhorchuk, K.O. (2016), "Foreign experience of functioning of tourist clusters", *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 5, pp. 31-37.
9. Kozlovskiy, Ye.V. and Tkachenko, T.I. (2019), "Features of management of regional tourist projects on the basis of use of the cluster approach", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 12, pp. 107-111.
10. Tytova, O. (2009), *Deiaki aktual'ni pytannia zberezhennia kul'turnoi spadshchyny Ukrainy* [Some topical issues of preservation of the cultural heritage of Ukraine], Pratsi tsentru pam'iatkoznavstva, Kyiv, Ukraine.
11. Trillenberh, H. (2014), "Innovative cluster approach to the development of tourism in Ukraine in the conditions of globalization", *Zhurnal Yevropejs'koi ekonomiky*, TNEU edition, vol.13, no 4, pp. 401-414.
12. Havrylyshyna, N. A. (2021), "Tourism in Ukraine", Great Ukrainian Encyclopedia, available at: <https://vue.gov.ua/Туризм в Україні> (Accessed: 18 Aug 2022).

13. Official portal of Kiev. Kyiv City Council. Kyiv City State Administration (2018), “The City target program of development of tourism in the city of Kiev for 2019 - 2021”, available at: https://kyivcity.gov.ua/npa/pro_skhvalennya_proektu_misko_tsilovo_programi_rozvitku_turizmu_v_misti_kiyevi_na_2019__2021_roki/kmda__2034_258446/ (Accessed: 18 Aug 2022).

14. Kovalchuk, N. D. (2016), “Kyiv - the new Jerusalem”, Hileia: naukovyj visnyk, vol. 113, pp. 295-297.

15. Polyvach, K.A. (2012), *Kul'turna spadschyna ta ii vplyv na rozvytok rehioniv Ukrainy* [Cultural heritage and its influence on the development of the regions of Ukraine], Institute of Geography of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukrainian.

16. Center of culture and art (2022), “Long-term strategy for the development of culture in Ukraine until 2025”, available at: https://www.cultura.kh.ua/images/stories/innovaciyna_diyalnist/dovgostrokova_strategiya_rozv.pdf (Accessed: 18 Aug 2022).

17. Myronov, Yu.B. (2017), “Sustainable development of tourism: essence, tasks and principles”, *Materialy naukovoï konferentsii Aktual'ni problemy ekonomiky i torhivli v suchasnykh umovakh ievrointehratsii* [Materials of the scientific conference Actual problems of economy and trade in modern conditions of European integration], LTEU, Lviv, Ukraine, May 11-12, pp. 218-219.

Стаття надійшла до редакції 10.07.2024 р.